

DR PAWEŁ ŁUBIŃSKI

University of the Commission of National Education in Krakow (Poland)

Political scientist, educator, and lecturer. His research focuses on the national security system and strategy, social security, school safety, ideological security, Polish nationalism, national identity, the national movement in Poland after 1989, contemporary social movements and political parties, and contemporary threats related to the rise of radicalism.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5369-3862>

E-mail: pawel.lubinski@uken.krakow.pl

CC-BY-NC-ND 4.0 Deed

NORMATIVE CHARACTER OF PHYSICAL SECURITY IN POLISH SCHOOL

Normatywny charakter bezpieczeństwa fizycznego w polskiej szkole

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2024.36.15>

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo jest stanem, procesem oraz kategorią badawczą, której nie można jednoznacznie określić bez jej przedmiotowego ujęcia. Kategoryzacja bezpieczeństwa powinna bowiem odzwierciedlać wieloaspektowość oraz wielowymiarowość poszczególnych jego składowych, a raczej różnych jego typów. Ze względu na charakter niniejszego opracowania oraz ograniczony zakres pojęciowy terminu „bezpieczeństwo” do jego warstwy związanej bezpośrednio ze środowiskiem szkolnym i procesami dydaktycznymi, a także opiekuńczo-wychowawczymi, autor skupia się w swej analizie wyłącznie na wątkach kluczowych dla prawidłowego funkcjonowania wszystkich uczestników szkolnego życia, tzn. dyrekcji, nauczycieli, uczniów, rodziców, pracowników administracyjno-technicznych oraz wszelkich podmiotów współpracujących z placówką oświatową. Dlatego też, podstawą naukowej analizy w niniejszym opracowaniu stały się opracowania naukowe oraz dokumenty (akty prawne i ministerialne wytyczne), które w swym zasięgu merytorycznym obejmują wskazane powyżej podmioty. Celem artykułu jest wskazanie kluczowych, normatywno-prawnych aspektów bezpieczeństwa w polskiej szkole w XXI wieku ze względu na wewnętrzny charakter zagrożeń płynących ze współczesnego świata oraz wskazanie rekomendacji dla bezpiecznego postępowania w szkole w świetle ministerialnych wytycznych odnoszących się do wybranych zagrożeń o charakterze fizycznym.

1. Edukacja dla bezpieczeństwa a bezpieczeństwo w szkole

Biorąc pod uwagę fakt różnorodnego ujęcia bezpieczeństwa oraz pomijając jego podział ze względu na różne kategorie klasyfikujące (m.in. przedmiotowe, podmiotowe, przestrzenne, czasu, sposoby organizowania itd.)¹. Należy zaznaczyć, że obok wielu rodzajów bezpieczeństwa (m.in. prawne, edukacyjne, informatyczne, cywilne, socjalne, zdrowotne, surowcowe, komunikacyjne, żywnościowe, energetyczne, publiczne itd.) istnieje w literaturze przedmiotu odwołanie do bezpieczeństwa w szkole. Termin ten można definiować różnorako – w kontekście odniesienia do procesu zapewniania bezpieczeństwa w środowisku szkolnym, procesu przekazywania wiedzy z zakresu bezpieczeństwa, a także procesu poszerzania świadomości na temat znaczenia edukacji dla bezpieczeństwa nie tylko wśród uczniów, czy nauczycieli, ale także całego społeczeństwa. Janusz Świniarski stwierdza, że edukacja dla

¹ B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu i wojny*, Scholar, Warszawa 2010, s. 46.

bezpieczeństwa to „ogół procesów oświatowo-wychowawczych realizowanych głównie przez rodzinę, szkołę, wojsko, policję, kościół, środki masowego przekazu, organizacje młodzieżowe i stowarzyszenia, zakłady pracy oraz specjalnie powołane instytucje, ukierunkowane na kształtowanie systemu wartości, upowszechnianie wiadomości i kształtowanie umiejętności ważnych dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego”². Wskazana definicja uwypukla poniekąd kwestię dla bezpieczeństwa w szkole istotną, a więc wielość podmiotów odpowiedzialnych i odpowiadających za szerzenie wiedzy, a także kształtowanie odpowiednich postaw, zachowań i wartości, które są kluczowe dla bezpieczeństwa narodowego. Nie powinien zatem dziwić fakt podejmowania przedmiotowej tematyki przez badaczy z zakresu szeroko pojętych nauk o bezpieczeństwie.

Edukacja dla bezpieczeństwa, rozumiana w powyższy sposób, skupia się na kształtowaniu i rozwijaniu, m.in. świadomości obronnej Polaków. Z podobnego założenia wychodzą inni badacze (m.in. Ewelina Włodarczyk), którzy termin „bezpieczeństwo w szkole” („bezpieczeństwo szkolne”) definiują przez pryzmat budowy świadomości obronno-ochronnej przed zagrożeniami współczesnego świata: „(...) działania na rzecz budowy środowiska bezpieczeństwa podejmowane przez społeczność szkolną głównie na przeciwdziałanie zagrożeniom, reagowanie na wyzwania współczesnego świata i umożliwianie rozwoju wszystkim podmiotom funkcjonującym w szkole”³. Bezpieczeństwo w szkole w takim rozumieniu oznaczać będzie wypełnianie przez społeczność szkolną, podmioty realizujące cele edukacyjne w zakresie bezpieczeństwa (dyrekcja, nauczyciele, uczniowie, rodzice, pracownicy administracyjni, podmioty współpracujące ze szkołą, administracja samorządowa) zadań skupiających się na rozwoju, przeciwdziałaniu zagrożeniom oraz reakcji na wyzwania współczesnego świata, do których, w kontekście szkolnym, zalicza się m.in. wyzwania natury politycznej, społeczno-kulturowej, ekonomicznej czy światopoglądowo-ideologicznej. Prawidłowa realizacja trzech etapów zapewniania bezpieczeństwa w szkole (diagnoza zagrożeń i poczucia bezpieczeństwa, wyjaśnianie przyczyn, współdziałanie w projektowaniu działań i zasad umożliwiających wzrost poczucia bezpieczeństwa w szkole)⁴, umożliwi z kolei osiągnięcie stanu bezpieczeństwa, który według Łukasza Czekaja, Andrzeja Czopa i Marka Pietrzyka, oznacza, że uczniowie, nauczyciele i administracja szkoły będą mogli w spokoju realizować określone ustawami i rozporządzeniami zadania⁵. W myśl powyższego stwierdzenia, bezpieczna szkoła to szkoła, w której przestrzegane są: prawo oświatowe, wewnętrzne regulacje placówki szkolnej (statut szkoły, programy profilaktyczno-wychowawcze czy koncepcja rozwoju szkoły) oraz wynikające z tradycji normy prawa zwyczajowego, pozytywnie wpływające na budowanie atmosfery wzajemnego szacunku i akceptacji pomiędzy wszystkimi uczestnikami środowiska bezpieczeństwa szkoły. Bezpieczna szkoła to szkoła praworządna⁶.

Analizując poziomy bezpieczeństwa w szkole oraz biorąc pod uwagę wieloaspektowość działań podejmowanych zwłaszcza przez dyrekcję szkoły w tej materii, należy zaznaczyć, iż przestrzeń placówki szkolnej boryka się z problemami i zagrożeniami w następujących sektorach: bezpieczeństwo fizyczne (m.in. ochrona przed pożarem, powodzią, kradzieżą,

² J. Świniarski, *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*, Ministerstwo Obrony Narodowej, Egros, Warszawa 1999, s. 119.

³ Zob. E. Włodarczyk, *Edukacja dla bezpieczeństwa*, [w:] O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć (red.), *Vademecum bezpieczeństwa*, Libron, Kraków 2018, s. 279-285.

⁴ Tamże.

⁵ Ł. Czekaj, A. Czop, M. Pietrzyk, *Międzynarodowe, regionalne i lokalne aspekty bezpieczeństwa*, Drukarnia Styl Anna Dura, Kraków 2018, s. 128.

⁶ Stwierdzenie to wynika z analizy zapisów Rządowego Programu na lata 2014-2016 „Bezpieczna i przyjazna szkoła”, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2014 oraz analizy skuteczności jego przeprowadzenia: P. Ziółkowski (red.), *Bezpieczna i przyjazna szkoła*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki, Bydgoszcz 2016.

wandalizmem, terroryzmem); bezpieczeństwo psychiczne (psychologiczne); bezpieczeństwo emocjonalne (ważny aspekt związany z akceptacją w grupie rówieśniczej); bezpieczeństwo zdrowotne (prawidłowe nawyki dotyczące odżywiania się oraz podejmowania aktywności fizycznej)⁷; bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni (cyberbezpieczeństwo w wąskim jego ujęciu).

Bezpieczeństwo, również to dotyczące przestrzeni szkolnej, w hierarchii potrzeb Abrahama Masłowa zajmuje miejsce fundamentalne i kluczowe dla wypełniania ludzkich potrzeb wyższych rzędów. Potrzeba opieki, spokoju czy wolności od strachu, będąca podstawą poczucia bezpieczeństwa, stoi w zgodzie z tendencją stopniowego przenoszenia akcentów „twardego” bezpieczeństwa na bezpieczeństwo typu „miękkiego”. Zauważalny trend przykładania baczniejszej uwagi również do pozamilitarnych aspektów bezpieczeństwa w kształceniu uczniów powoduje, że świadomość dotycząca bezpieczeństwa własnego otoczenia oraz bezpieczeństwa jednostki w tymże otoczeniu odgrywa coraz większą rolę w procesach opiekuńczo-wychowawczych, ale także dydaktycznych⁸. Wyróżnić można dwa wymiary bezpieczeństwa w szkole:

- ujęcie wąskie – bezpieczeństwo w szkole będzie w tym przypadku rozumiane jako stan i proces zapewniania ochrony przed różnymi zagrożeniami w przestrzeni szkolnej poprzez jej otoczenie personalne (zależności pomiędzy uczniami, rodzicami, opiekunami prawnymi, pedagogami, nauczycielami, wychowawcami, dyrektorem); w takim środowisku to podopieczny-obywatel (jako podmiot bezpieczeństwa) występuje w roli „ucznia”;

- ujęcie szerokie – bezpieczeństwo w szkole będzie tu oznaczało stan lub proces, którego zwieńczeniem jest tzw. „normalne” funkcjonowanie państwa i jego instytucji (w tym szkoły); chodzi tu o normatywno-proceduralną i funkcjonalną ochronę przed zagrożeniami dla bezpieczeństwa; w tym przypadku uczeń (jako podmiot bezpieczeństwa) występuje w roli pogłębiającego swoją wiedzę i samoświadomość „obywatela”⁹.

Biorąc powyższe pod uwagę, należy stwierdzić, iż zgodnie z Ustawą z 14 grudnia 2016 roku Prawo oświatowe, zarówno płaszczyzna personalna, jak i funkcjonalna są niezwykle istotne, mają wręcz żywotne znaczenie dla edukacji „ucznia-obywatela” w zakresie bezpieczeństwa oraz przygotowania do wypełniania najważniejszych ról społecznych: „Nauczanie i wychowanie – respektując chrześcijański system wartości – za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki. Kształcenie i wychowanie służy rozwijaniu u młodzieży poczucia odpowiedzialności, miłości Ojczyzny oraz poszanowania dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości kultur Europy i świata. Szkoła winna zapewnić każdemu uczniowi warunki niezbędne do jego rozwoju, przygotować go do wypełniania obowiązków rodzinnych i obywatelskich w oparciu o zasady solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności”¹⁰.

2. Normatywne aspekty bezpieczeństwa w szkole

Kwestię bezpieczeństwa w szkole normuje wiele aktów prawnych szczebla ogólnokrajowego, ale także szereg dokumentów o charakterze wewnętrznym w danej placówce. Jako, że ten typ bezpieczeństwa zajmuje centralną pozycję w polityce oświatowej państwa, do aktów prawa powszechnie obowiązującego w tej materii zaliczyć można m.in. następujące:

- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe;

⁷ P. Łubiński, Wykład akademicki dla studentów kierunku Bezpieczeństwo narodowe (studia I stopnia, II rok), przedmiot „Bezpieczeństwo w szkole i poza szkołą”, Instytut Bezpieczeństwa i Informatyki UKEN, Kraków 2023, slajd 9.

⁸ Por. J. Skubisz, *Bezpieczeństwo w szkole przyszłości – wizja zmian współczesnej rzeczywistości edukacyjnej w Polsce*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate” 2020, nr 10(1), s. 187-188.

⁹ P. Łubiński, Wykład akademicki dla studentów kierunku Bezpieczeństwo narodowe, slajd 11.

¹⁰ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U.2023.900 t.j.), preambuła.

- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty;
- Ustawa Karta Nauczyciela z 26 stycznia 1982 r.;
- Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z 26 października 1982 r.;
- Ustawa Kodeks Cywilny z 23 kwietnia 1964 r.;
- Ustawa Kodeks Karny z dnia 6 czerwca 1997 r.;
- Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z 26 października 1982 r.;
- Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r.;
- Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych¹¹.

W Ustawie z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe zawarto szereg zapisów odnoszących się do roli systemu oświaty w: zapewnieniu realizacji obywatelskiego prawa do kształcenia się oraz prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki; wspomaganie przez placówkę szkolną wychowawczej roli rodziny; wychowaniu rozumianym jako wspieranie dziecka w rozwoju ku pełnej dojrzałości (w sferze fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej), wzmacnianiu jej i uzupełnianiu poprzez działania z zakresu profilaktyki problemów dzieci i młodzieży; stwarzaniu możliwości pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną oraz niedostosowaną społecznie, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami; utrzymywaniu bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach i placówkach; a także upowszechnianiu wśród dzieci i młodzieży wiedzy o bezpieczeństwie oraz kształtowaniu właściwych postaw wobec zagrożeń (m.in. związanych z korzystaniem z technologii informacyjno-komunikacyjnych) oraz sytuacji nadzwyczajnych¹².

Zgodnie z prawem i praktyką funkcjonowania instytucji oświatowych zapewnienie bezpieczeństwa w szkole należy do najważniejszych obowiązków dyrektorów, nauczycieli i opiekunów. Jednakże, bieżący nadzór nad bezpieczeństwem uczniów siłą rzeczy jest sprawowany przez prowadzących poszczególne zajęcia lub dyżurujących w czasie przerw międzylekcyjnych nauczycieli. Zgodnie z Prawem oświatowym: „Nauczyciel w swoich działaniach dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych ma obowiązek kierowania się dobrem uczniów, troską o ich zdrowie, postawę moralną i obywatelską, z poszanowaniem godności osobistej ucznia”¹³. Ów obowiązek, leżący po stronie (nie tylko) nauczycieli, wiąże się nierozłącznie z systemowym podejściem do kwestii edukacji dla bezpieczeństwa, rozumianej jako edukacja do bycia/stawiania się moralnym i pro-obywatelskim we własnym otoczeniu i względem osób w nim funkcjonujących. Nierzadko proces ten wspomaga wychowanie moralne, które może przybierać formę neutralną (opisową) lub normatywną (oceniającą). Jak wskazuje Mieczysław Łobocki, biorąc pod uwagę pierwszą z wymienionych form: „Od nauczyciela (wychowawcy) wymaga się nieujawniania swych preferencji szczególnie wobec kontrowersyjnych problemów moralnych”¹⁴.

Forma normatywna zakłada jednak przekonywanie przez nauczycieli o słuszności przyswajanej przez uczniów moralności i nakłanianie do jej akceptacji¹⁵. Może to stwarzać pewne niebezpieczeństwo wynikające z faktu możliwości ideologizacji przestrzeni wewnątrzszkolnej. Na ten aspekt zwraca też uwagę Jolanta Skubisz: „Charakterystyczne stało się traktowanie problemów edukacji, wychowania i bezpieczeństwa szkolnego w sposób bezkrytyczny, dogmatyczny oraz demagogiczny. Sens współczesnej edukacji dla

¹¹ Zob. *BEZPIECZNA SZKOŁA. Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Departament Wychowania i Kształcenia Integracyjnego, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2017, s. 5-11.

¹² Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U.2023.900 t.j.), art. 1.

¹³ Tamże, art. 5.

¹⁴ M. Łobocki, *Z problematyki wychowania moralnego w szkole*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1995, vol. VIII, s. 53.

¹⁵ Tamże.

bezpieczeństwa i wychowania osnute są niestety wokół ideologicznego punktu widzenia edukacji opartej na wartościach ideologicznych oraz politycznych, a mniej na zwyczajnych potrzebach uczniów, nauczycieli i rodziców”¹⁶.

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, mocą wprowadzenia do porządku prawnego ustawy Prawo Oświatowe, została w swej warstwie enumeratywnej znacząco ograniczona. Właściwie od 1 stycznia 2018 r. ustawa o systemie oświaty dotyczy jedynie kwestii związanych z systemem egzaminów zewnętrznych, zasadami oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów w szkołach publicznych oraz częściowo pomocą materialną dla uczniów¹⁷. Ostatni z wymienionych aspektów bezpośrednio wiąże się z jednym z wymiarów bezpieczeństwa uczestników procesu kształcenia – wymiaru materialno-socjalnego. Wspomniane ograniczenie nie umniejsza jednak znaczenia kultury bezpieczeństwa obecnej w systemie oświaty. Składają się na nią różnorodne elementy. Bogusław Kędzia i Krystyna Świder zwracają uwagę na: „(...) potrzebę przekazywania wiedzy, kształtowania umiejętności i właściwych postaw od najmłodszych lat. Zadanie to zakłada zarówno odpowiedni dobór treści programowych jak i metod nauczania, które pozwolą na kształtowanie bezpiecznych zachowań młodzieży, przekładających się na wszystkie środowiska ich życia, a w przyszłości także na pracę zawodową”¹⁸.

Powyższe zadanie nauczyciele wykonują w ramach sprawowanych funkcji: dydaktycznej, opiekuńczej i wychowawczej, jednak zgodnie z art. 6 Karty Nauczyciela nauczyciel wykonuje też zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa uczniom w czasie zajęć organizowanych przez szkołę. Ponadto jest odpowiedzialny za wspieranie uczniów w ich rozwoju, kształcenie i wychowywanie w duchu poszanowania dla porządku konstytucyjnego, umiłowania do ojczyzny, troski o odpowiednią postawę moralną i obywatelską oraz uznanie dla wartości demokratycznych w oparciu o ideę pokoju i szacunek dla różnych światopoglądów¹⁹. To właśnie po stronie poszczególnych nauczycieli leży stworzenie warunków bezpiecznego pobytu dziecka, które realizuje edukacyjne obowiązki²⁰.

Pozostałe, wskazane w niniejszym artykule, akty prawne poruszają kwestię bezpieczeństwa i odpowiedzialności za nie w środowisku szkolnym w sposób pośredni. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z 26 października 1982 r. zawiera zapisy odnoszące się do zwalczania demoralizacji, postępowania w sprawach o czyny karalne oraz wykonywania środków wychowawczych i poprawczych²¹; Ustawa Kodeks Cywilny z 23 kwietnia 1964 r. traktuje o odpowiedzialności za wyrządzoną szkodę przez osobę małoletnią²²; Ustawa Kodeks Karny z dnia 6 czerwca 1997 r. reguluje kwestię sprawstwa czynu zabronionego i jego konsekwencji dla nieletnich²³; Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z 26 października 1982 r. zawiera przepisy dotyczące zakazu sprzedaży, podawania i spożywania napojów alkoholowych na terenie szkół oraz innych zakładów i placówek oświatowo-wychowawczych, opiekuńczych i domów studenckich²⁴; Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r. dotyczy przeciwdziałania narkomanii poprzez odpowiednie kształtowanie polityki społecznej, gospodarczej,

¹⁶ J. Skubisz, *Bezpieczeństwo w szkole przyszłości*, s. 183-184.

¹⁷ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U.2023.1234 i 2005).

¹⁸ B. B. Kędzia, K. Świder, *Zagadnienie kultury bezpieczeństwa w systemie oświaty*, „Bezpieczeństwo Pracy” 2001, nr 1, s. 7.

¹⁹ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz.U.2023.984, 1234, 1586, 1672 i 2005), art. 6.

²⁰ Zob. K. Jadach, *Odpowiedzialność prawna nauczycieli za bezpieczeństwo dziecka w placówce oświatowej – zarys problemu*, „Studia Prawnicze i Administracyjne” 2017, nr 20 (2), s. 11-17.

²¹ Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z 26 października 1982 r. (Dz.U.2022.1700), art. 1-3.

²² Ustawa Kodeks Cywilny z 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U.2023.1610, 1615, 1890, 1933), art. 426.

²³ Ustawa Kodeks Karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U.2024.17), art. 1, 10, 115.

²⁴ Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z 26 października 1982 r. (Dz.U.2023.2151), art. 14.

oświatowo-wychowawczej i zdrowotnej²⁵; Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych określa zasady prowadzenia działań antyterrorystycznych oraz współpracy między organami właściwymi w zakresie prowadzenia tych działań²⁶.

3. Bezpieczeństwo fizyczne w szkole – analiza, rekomendacje i wnioski

Z analizy dokumentów poświęconych profilaktyce zagrożeń fizycznych w szkole i zapewnianiu bezpieczeństwa fizycznego wynika, że przyczynami wypadków z udziałem dzieci w szkołach są najczęściej:

- „brak wiedzy na temat aktualnego stanu i potrzeb szkoły w dziedzinie bezpieczeństwa i higieny, brak przeglądów i pomiarów oraz lekceważenie zagrożeń i nieznajomość przepisów,
- brak środków finansowych na odpowiednie przygotowanie się na zagrożenia,
- niewłaściwa organizacja czasu ucznia w szkole: brak zagospodarowania czasu podczas lekcji i przerw, powodujące u ucznia nudę i poszukiwanie sposobów jej odreagowania,
- ograniczenia przestrzenne: zagęszczenie, nadmiar bodźców, hałas,
- niewłaściwy system norm obowiązujących w szkole: niejasny, niespójny, nieprzestrzeganie norm przez osoby znaczące,
- niewłaściwa reakcja na zachowania uczniów: reakcje niekonsekwentne, bagatelizowanie zachowań, brak reakcji na drobne wykroczenia, brak skutecznej mediacji w przypadku konfliktów,
- pojawianie się nowych zagrożeń jak zagrożenia w cyberprzestrzeni czy terroryzm²⁷.

Zatem uwarunkowań i czynników wpływających na występowanie zagrożeń o charakterze fizycznym może być wiele. Podobnie wieloaspektowo klaruje się istota bezpieczeństwa fizycznego. Nie zawsze na bezpieczeństwo fizyczne w szkole należy zapatrywać się wyłącznie przez pryzmat ochrony przeciwpożarowej, ochrony przed powodzią, kradzieżą, wandalizmem czy terroryzmem. Jest to bowiem kategoria semantyczna, której istotą jest podejmowanie przez podmioty za nie odpowiedzialne wszelkich działań i wykorzystywanie wszystkich środków, których celem jest minimalizowanie ryzyka związanego z ewentualnością wystąpienia sytuacji bezpośrednio zagrażających życiu lub zdrowiu uczestników procesu dydaktycznego, a więc wypadków, incydentów czy zachowań agresywnych w środowisku rówieśniczym. Ostatni z wymienionych elementów jest o tyle symptomatyczny, że w katalogu zagrożeń dla bezpieczeństwa fizycznego w szkole jest zjawiskiem pojawiającym się stosunkowo często. Chodzi oczywiście o agresję fizyczną, skutkującą naruszeniem nietykalności osobistej, uszkodzeniem ciała, powodowaniem u ofiar przemocy problemów natury psychologicznej, mogących w skrajnych przypadkach zakończyć się nawet śmiercią²⁸.

Do katalogu najczęściej pojawiających się w środowisku szkolnym niebezpieczeństw fizycznych o charakterze wewnętrznym zalicza się właśnie przede wszystkim: agresywne zachowania ucznia (kojarzone ze zjawiskiem tzw. fali), a także zażywanie i dystrybucja substancji psychoaktywnych w szkole, kradzieże i wymuszenia pieniędzy lub innych przedmiotów wartościowych, pedofilia i uwodzenie, pornografia, inne nieprawidłowe zachowania psychoseksualne, wypadki w szkole czy czyny karalne dokonane przez ucznia²⁹.

²⁵ Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r. (Dz.U.2023.1939), art. 2.

²⁶ Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (Dz.U.2023.1489, 1834, 1860), art. 1.

²⁷ *Bezpieczna Szkoła. Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Departament Wychowania i Kształcenia Integracyjnego, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2019.

²⁸ J. Kołodziejczyk, *Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole*, Wydaw. Sophia, Kraków 2004, s. 8.

²⁹ *Bezpieczna Szkoła. Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Ministerstwo Cyfryzacji, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa – Państwowy Instytut Badawczy, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2020, s. 41.

Ze względu na ograniczenia objętościowe artykułu, autor skupi się na analizie rekomendacji ministerialnych dotyczących agresywnych zachowań uczniów oraz wypadków w szkole z udziałem uczniów.

Badania dotyczące agresywnych zachowań w szkole, przeprowadzone przez Aleksandrę Sutkowską, jasno pokazują, że wśród rodzajów agresji w szkole, tj. fizycznej, psychicznej, seksualnej, ekonomicznej, dominują dwie wymienione jako pierwsze. Największy udział w tej statystyce mają kolejno: przeklinanie (88%), przezywanie (70%), wyśmiewanie (68%) oraz bicie (58%) i kopanie (34%)³⁰. W tego typu sytuacjach, a właściwie w celu ich wyeliminowania ze środowiska wewnątrzszkolnego, rekomenduje się m.in. następujące działania leżące po stronie szeroko pojętej szkoły:

- traktowanie z powagą każdego symptomu świadczącego o zaistnieniu zagrożenia, profilaktyka oraz przeciwdziałanie na wczesnym etapie jego rozwoju,
- budowanie atmosfery zaufania na linii uczeń-nauczyciel-pedagog szkolny oraz podejmowanie działań integrująco-włączających,
- pielęgnowanie współpracy pedagogów z rodzicami uczniów i organizacjami wspierającymi rozwój psychospołeczny podopiecznych placówek oświatowych,
- konsekwentne działanie w stosunku do osób dopuszczających się nadużyć,
- łączenie praktyki opiekuńczo-wychowawczej z doświadczeniem ekspertów z dziedziny bezpieczeństwa w zakresie informowania uczniów o konsekwencjach niewłaściwych zachowań,
- sprawna organizacja życia szkoły i stosowanie zasad zgodnych ze standardami normatywnymi obowiązującymi wszystkich uczestników środowiska szkolnego,
- skrupulatna diagnoza i efektywne monitorowanie postępów w podejmowanych działaniach profilaktycznych i naprawczych³¹. Nierzadko konkretne działania profilaktyczne (w postaci sugestii, lekcji pokazowych, szkoleń i dobrych praktyk przekazywanych samym uczniom przez reprezentantów służb z obszaru bezpieczeństwa publicznego) przynoszą wydatny efekt ograniczający negatywne oddziaływanie czynników ryzyka występujących w grupie rówieśniczej, a powodujących zachowania agresywne³², których poziom, według niektórych badaczy, jest wręcz odwrotnie proporcjonalny do poziomu dyscypliny proponowanej przez szkołę³³. Jest to temat niezwykle istotny, ale z powodów, o których wspomniano powyżej, należy poświęcić mu osobne opracowanie.

Drugą kategorią zagrożeń mających miejsce w szkole, a związanych z bezpieczeństwem fizycznym, są wypadki, do których w przeważającej części dochodzi na lekcjach wychowania fizycznego (ok. 50% liczby wypadków), a także na placach zabaw, boiskach szkolnych i częściach wspólnych budynku, czyli korytarzach i schodach (ok. 30% liczby wypadków) oraz na ulicach w drodze do szkoły (ok. 20% liczby wypadków)³⁴. Zapobieganie wypadkom w szkole wymaga wzmożonego zaangażowania dyrekcji, personelu pedagogicznego, administracyjno-technicznego oraz ostrożności ze strony samych uczniów. Dlatego też rekomendacje w powyższym zakresie powinny obejmować w szczególności:

³⁰ Zob. A. Sutkowska, *Agresywne zachowania w szkole*, „Pedagogika Katolicka” 2020, nr 1 (26), s. 166-167.

³¹ *Bezpieczna Szkoła. Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Ministerstwo Cyfryzacji, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa – Państwowy Instytut Badawczy, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2020, s. 43.

³² Zob. *Z nimi jestem bezpieczny*, broszura Straży Miejskiej Miasta Krakowa, Miejski Program Poprawy Bezpieczeństwa „Bezpieczny Kraków”, Kraków [b.m.w.], s. 15.

³³ M. Mazurek, *Zagrożenia szkolne – okiem praktyka*, [w:] J. Zimny (red.), *Współczesne zagrożenia. Fakty i mity*, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Stalowa Wola 2014, s. 424-427.

³⁴ G. Jarosiewicz, *Wypadki w szkole. Co zrobić, aby było ich mniej. Poradnik dla dyrektorów szkół, nauczycieli, pracowników służby bhp oraz społecznych inspektorów pracy*, Państwowa Inspekcja Pracy, Warszawa 2016, s. 13.

- nadzór nad aktywnością uczniów w czasie wzmożonego ruchu (przerwy międzylekcyjne) i na zajęciach, które wymagają podejmowania aktywności fizycznej,
- zapewnienie odpowiedniej, otwartej przestrzeni umożliwiającej intensywny ruch,
- obecność nauczyciela w miejscach dużej koncentracji uczniów,
- stworzenie systemu efektywnego monitoringu (również wizyjnego) oddziałującego na świadomość podopiecznych placówki szkolnej,
- prowadzenie zajęć dotyczących bezpiecznych postaw uczniów,
- pogłębianie wiedzy personelu szkoły w zakresie profilaktyki wypadkowej i umiejętności rozpoznawania zagrożeń,
- dbałość o odpowiedni stan techniczny pomieszczeń lekcyjnych, pozalekcyjnych i wyposażenia szkoły oraz wysoki poziom w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy,
- organizacja wykładów i prelekcji z udziałem służb mundurowych i zachęcanie do wspólnej aktywności rodziców uczniów³⁵.

Oczywiście w sytuacji wystąpienia wypadku na terenie szkoły (lub w czasie wycieczki szkolnej) należy podjąć niezwłoczne działania zmierzające do roztoczenia nad uczniem opieki i udzielenia mu niezbędnej pomocy. Przede wszystkim należy udzielić poszkodowanemu pierwszej pomocy przedmedycznej, powiadomić odpowiednie służby, zabezpieczyć miejsce zdarzenia, zwołać zespół powypadkowy i przeprowadzić postępowanie powypadkowe, kończące się sporządzeniem protokołu. Rejestr wypadków prowadzi dyrektor szkoły³⁶. Do obowiązków dyrektora w zakresie zagwarantowania bezpieczeństwa szkoły czy placówki należy zgodnie z prawem:

- „1) systematyczne prowadzenie oceny stanu zabezpieczeń
- 2) sprawdzanie, czy zasady postępowania w sytuacji zagrożenia są znane wszystkim pracownikom
- 3) sprawdzanie, czy ciągi ewakuacyjne są drożne, a klucze od drzwi ewakuacyjnych są w wyznaczonym miejscu
- 4) wyznaczenie miejsca ewakuacji – punktu ześrodkowania – najlepiej od tej strony budynku, która nie posiada okien lub znajduje się za przeszkodą stałą, zza której nie widać zagrożonego budynku
- 5) w przypadku braku możliwości przeprowadzenia ewakuacji, przez wyznaczenie miejsca do schronienia się i zabarykadowania - zaleca się, by odpowiednie pomieszczenia posiadały grube ściany, pełne drzwi oraz były wyposażone w środki pierwszej pomocy – apteczki, środki łączności dające możliwość przesłania informacji na zewnątrz
- 6) wyznaczenie co najmniej dwóch źródeł alarmowania w różnych miejscach placówki, uwzględniając sposoby alarmowania, gdy nie ma zasilania, tj. ustalenie hasła np.: „NAPASTNIK”, zabezpieczenie sygnałów dźwiękowych modulowanych sprężonym powietrzem
- 7) wyznaczenie co najmniej dwóch źródeł uruchamiania systemu alarmowego w różnych miejscach placówki (np. dwa niezależne włączniki uruchamiające dzwonek)
- 8) organizowanie przeszkolenia pracowników i służby ochrony budynku na wypadek wtargnięcia napastnika na teren placówki oraz ćwiczeń, bądź instruktaży dla pracowników szkoły, uczniów, dzieci
- 9) ograniczenie osobom nieuprawnionym dostępu do dokumentów i planów sytuacyjnych placówki. Wszystkie te informacje powinny być udostępnione służbom porządkowym – Policji, Państwowej Straży Pożarnej itp.

³⁵ Tamże, s. 17-18.

³⁶ Zob. *Bezpieczna Szkoła. Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Ministerstwo Cyfryzacji, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa – Państwowy Instytut Badawczy, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2020, s. 54-58.

- 10) zarządzanie ewakuacji na wypadek ogłoszenia alarmu o zagrożeniach
- 11) respektowanie otrzymanych poleceń od służb ratowniczych”³⁷.

Zatem to dyrektor ponosi główną odpowiedzialność za bezpieczeństwo nie tylko uczniów (o których opiekę troszczą się nauczyciele w związku z prowadzonymi przez siebie zajęciami i uczestnictwem w nich uczniów), ale również wszystkich pracowników szkoły i infrastruktury należącej do placówki. Jest to odpowiedzialność natury generalnej, wzmacniana szeregiem innych obowiązków, które spoczywają na dyrektorze szkoły, a które to wyznaczane są przez szereg analizowanych już aktów prawnych, a zwłaszcza Prawo oświatowe, Kartę Nauczyciela czy choćby Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 października 2018 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach³⁸.

Bibliografia:

Źródła

1. *Bezpieczna Szkoła. Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Departament Wychowania i Kształcenia Integracyjnego, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2017.
2. *Bezpieczna Szkoła. Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Departament Wychowania i Kształcenia Integracyjnego, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2019.
3. *Bezpieczna Szkoła. Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Ministerstwo Cyfryzacji, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa – Państwowy Instytut Badawczy, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2020.
4. Łubiński P., Wykład akademicki dla studentów kierunku Bezpieczeństwo narodowe (studia I stopnia, II rok), przedmiot „Bezpieczeństwo w szkole i poza szkołą”, Instytut Bezpieczeństwa i Informatyki UKEN, Kraków 2023.
5. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 października 2018 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz.U.2018.2140).
6. Rządowy Program na lata 2014-2016 „Bezpieczna i przyjazna szkoła”, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2014.
7. Ustawa Kodeks Cywilny z 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U.2023.1610, 1615, 1890, 1933).
8. Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz.U.2023.984, 1234, 1586, 1672 i 2005).
9. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z 26 października 1982 r. (Dz.U.2022.1700).
10. Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z 26 października 1982 r. (Dz.U.2023.2151).
11. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U.2023.1234 i 2005).
12. Ustawa Kodeks Karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U.2024.17).
13. Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r. (Dz.U.2023.1939).

³⁷ *Bezpieczna Szkoła. Zagrożenia i zalecane działania profilaktyczne w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i cyfrowego uczniów*, Departament Wychowania i Kształcenia Integracyjnego, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2017, s. 13-14.

³⁸ Zob. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 października 2018 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz.U.2018.2140).

14. Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (Dz.U.2023.1489, 1834, 1860).

15. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U.2023.900 t.j.).

16. *Z nimi jestem bezpieczny*, broszura Straży Miejskiej Miasta Krakowa, Miejski Program Poprawy Bezpieczeństwa „Bezpieczny Kraków”, Kraków [b.m.w.].

Opracowania

1. Balcerowicz B., *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu i wojny*, Scholar, Warszawa 2010.

2. Czekaj Ł., Czop A., Pietrzyk M., *Międzynarodowe, regionalne i lokalne aspekty bezpieczeństwa*, Drukarnia Styl Anna Dura, Kraków 2018.

3. Jadach K., *Odpowiedzialność prawna nauczycieli za bezpieczeństwo dziecka w placówce oświatowej – zarys problemu*, „Studia Prawnicze i Administracyjne” 2017, nr 20 (2).

4. Jarosiewicz G., *Wypadki w szkole. Co zrobić, aby było ich mniej. Poradnik dla dyrektorów szkół, nauczycieli, pracowników służby bhp oraz społecznych inspektorów pracy*, Państwowa Inspekcja Pracy, Warszawa 2016.

5. Kędzia B. B., Świder K., *Zagadnienie kultury bezpieczeństwa w systemie oświaty*, „Bezpieczeństwo pracy” 2001, nr 1.

6. Kołodziejczyk J., *Agresja i przemoc w szkole. Konstruowanie programu przeciwdziałania agresji i przemocy w szkole*, Wydaw. Sophia, Kraków 2004.

7. Łobocki M., *Z problematyki wychowania moralnego w szkole*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1995, vol. VIII.

8. Mazurek M., *Zagrożenia szkolne – okiem praktyka*, [w:] J. Zimny (red.), *Współczesne zagrożenia. Fakty i mity*, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Stalowa Wola 2014.

9. Skubisz J., *Bezpieczeństwo w szkole przyszłości – wizja zmian współczesnej rzeczywistości edukacyjnej w Polsce*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate” 2020, nr 10(1).

10. Sutkowska A., *Agresywne zachowania w szkole*, „Pedagogika Katolicka” 2020, nr 1 (26).

11. Świniarski J., *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*, Ministerstwo Obrony Narodowej, Egros, Warszawa 1999.

12. Włodarczyk E., *Edukacja dla bezpieczeństwa*, [w:] O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć (red.), *Vademecum bezpieczeństwa*, Libron, Kraków 2018.

13. Ziółkowski P. (red.), *Bezpieczna i przyjazna szkoła*, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki, Bydgoszcz 2016.